

REPORTASJE: IVAR NEFSTAD, HARRY CHR. ENDRESEN

YA BLE BOMBET

- VERSTE VAKT I MITT LIV

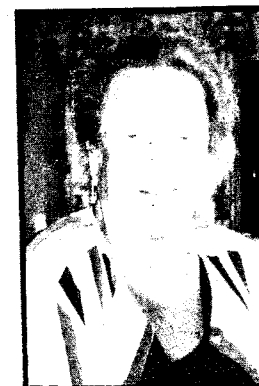
Rigmor Schia (77) på Hovenga i Porsgrunn var sentralborddame ved Nordisk Lettmetall, som det het dengang. Hun ble på sin post til telefonen ble taus, og bygget som rommet telefonsentralen nesten raste i sammen som en korthus.

- Ja, lite ante jeg vel at dette skulle bli den verste vekten jeg har hatt i hele mitt liv. Det var jo hyppige flyalarmer hele sommeren i 1943, og som regel var det stille og rolig på min jobb ved flyalarmer.

Det var det jo også de første trekvarterene etter at alarmen gikk. Så med et begynte den forferdelige plystrelyden fra bombene før nedslaget kom. Da det første angrepet var over faktisk rødglødet telefontrådene, og jeg var i full gang med å ringe etter ambulanser, fra nesten fjern og nær, forteller Rigmor.

Nytt angrep begynte, og jeg måtte slenge meg flat på gulvet. Så lød et øredøvende brak, og hele bygningen skav som om det var et jordskjelv. Det ble mørkt av røyk, og telefonen ble taus.

Husker jeg ikke helt feil ble jeg tatt hånd om av Helge Lindholm fra Skien. Vi ble med en

TIDEN GÅR: - Ja, det er nesten ikke til å tro at det er femti år siden den forferdelige lørdagen i 1943, sier Rigmor Schia i Porsgrunn.

ambulansesbil, først til St. Josephs hospital i Porsgrunn. Jeg var jo like hel og uskadd, så derfra ble jeg fraktet til Øvre Frednes, hvor jeg igjen ble satt på et provisorisk sentralbord. Øvre Frednes var dengang beslaglagt av den tyske ledelsen som monterte lettmetallanleggene, og tyskerne hadde satt nytt navn på stedet, nemlig "Haus Bitterfeld", forteller Rigmor.

- Ja, i ettertid er det rart å tenke på Helge Lindholm. Han var jo tolk og sekretær for den tyske direktøren. Lite ante vel tyskerne at Lindholm var områdesjef for Hjemmefronten i Skien. Ja, den skøyeren, smiler Rigmor.

OPPLEVET
FLYBOMBENE
PÅ HERØYA

- ET FRYKTELIG
SYN

104 252

OPPLE'ET FLYBOMBENE PÅ HERØYA OG VEMORK

Kjell Nielsen, bosatt i Bærum var ansatt ved Eidanger Salpeterfabrikker i 1943. Der hadde han tatt seg jobb for å rapportere til London. Han opplevde bombeangrepene både på Herøya 24. juli og på Vemork 16. november 1943 og skrev umiddelbart rapporter som han sammen med endel fotografier sendte illegalt til De alliertes hovedkommando. Varden har fått innsyn i rapportene som ble skrevet den gang, og her følger et utdrag fra hendelsene på Herøya:

- Da flyalarmen gikk og vi gikk i tilfluktsrommene var man litt ergerlig over å miste kostbar tid en lørdag ettermiddag. Personlig duppet jeg av og ble vekket av skyting fra luftvernet og drønn fra bombenedslag. En luftvernleder kom inn og spurte om hjelp til sanitetsarbeide og jeg ba da om å få hjelpe til. Et temmelig uhyggelig syn møtte oss idet alle bygg vi kunne se hadde fått treff. Enkelte steder brant det kraftig og plassen foran kontoret var et virvar av jernbaneskiner og vogner. Oppe på himmelen mot sydvest fløy det en formasjon på 21 kolossale fly, rolig og majestetisk uten å la seg genere av luftvernet. Da det tok til å drønne på nytt føltes angrepet om mulig enda sterkere enn det første. Da vi kom ut fant vi en mann i jernbanelinjen. I rom E var det kommet inn endel karer fra kaien, deriblant en kaptein og en matros fra en tysk båt. To båter er sikkert senket. Tyskeren hadde kuttet pulsåren og blødde sterkt. En annen tysker hadde hakk i pannen og innskudd i ryggen. En nordmann hadde splintår i siden, et par andre mindre skader. De skadede ble etterhvert overført til sanitetsstasjonen hvor en lege praktiserte, heter det i rapporten som også beskriver ødeleggelsene i nærområdet. Endel bomber falt nemlig utenfor målet og størst skade ble påført bebyggelsen ca. 1 kilometer fra fabrikkken, innerst i Gunnekleivjorden. Targanet raste ut og ca. 10 bus

- ET FRYKTELIG SYN

BOK: - Jeg har omtalt bombeangrepet på Herøya i min nye bok, sier tidligere bedriftslege ved Hydro Porsgrunn, Eyv. Thiis-Evensen (87).

Et fryktelig syn møtte de overlevende da bombeangrepet tok slutt om ettermiddagen den skjebnesvangre juli-lørdagen. Det var en omfattende jobb å ta hånd om de døde og sårede. Eyv. Thiis-Evensen (87) som var bedriftslege ved Eidanger Salpeterfabrikker sto midt oppe i dette arbeidet.

- Jeg hadde ferie og var på en hytte i Helgeroa da Herøya ble angrepet. Det var ikke vanskelig å få øye på røykskyene. For meg var det bare å få tak i en drosje og komme meg på jobb. Vi måtte få de sårede til sykehus, og så måtte vi samle de døde. Fabrikkområdet så ut som en slagmark, sier Thiis-Evensen til Varden. De 55 likene ble transportert til byen. Her ble de lagt side om side på gulvet i kirkens gravkapell.

- Det var et makabert syn. Ikke minst fordi mange av de omkomne var sterkt maltraktert og vanskelig å identifisere. En tannspesialist måtte hjelpe oss å komme til bunns i det møyssommelig arbeidet. - Var det mange sårede? - Jeg husker ikke nøyaktig, men det var nok ihvertfall 100 personer innom sykehuset. Våre førstehjelpere var godt opplært på forhånd og de gjorde et fantastisk arbeid, sier Thiis-

bygninger, smerteskrik fra sårede, gass, bombekrater og forvirrede stålrester møtte de overlevende.

Avledningsmanøver

Kampflyene som raserte Herøya var av typen Boeing "B-17", også betegnet som "Seattle". I løpet av de tre timene angrepet varte ankom tre sveiter a 20 fly. I ettertid har det versert forskjellige tall, og folk som opplevet hendelsen har ikke vært helt enige om hvor mange ganger det smalt. Det som nå synes å være klarlagt er at det andre sveitet kom så tett etter det første at sikten var ødelagt på grunn av røyk. Derfor slapp disse flyene sine bomber først på retur fra Telemark.

- Det en også kan spørre seg om idag er *hvorfor* bombeangrepet mot Herøya fant sted. Hvis de alliertes mål kun var å få stanset lettmallproduksjonen var det en langt enklere måte å gjøre dette på. Ved å kutte en enkelt kraftledning ville metallbadene frosset. En enkelt mann med ryggsekk hadde vært tilstrekkelig, mener Finn Rafn. Tyske Hamburg var utsett som ett av de store bombemålene for det amerikanske luftforsvaret og Rafn tror at angrepet mot Herøya var ment som en ren avledningsmanøver. Men en kan i ettertid også reflektere over at Hjemmefronten hadde planer for sprengning av viktige transformatorer klare, og dette var planer som de

FOTO: JOAKIM JANØY

DOKUMENTERER: Tre herrer av den eldre garde som dokumenterer historien om bombeangrepet på Herøya for 50 år siden. Gudleif Gjestland (76) - til venstre - er sønn av daværende direktør ved Eidanger Salpeterfabrikker Tormod Gjestland. Hans Nordby (84) og Finn Rafn (78) var ingeniører ved bedriften. De søkte begge ly i tilfluktsrommene da angrepet fant sted, og har senere protokollført hendelsene i detalj.

2000 hadde gått

- Midt i den store tragedien kunne det videre konstateres at amerikanerne kom på et best mulig tidspunkt. Det var helg og 2000 arbeidstagere hadde akkurat gått ut av portene. Det var rikelig med tilfluktsrom for alle som var igjen. Men av de omkomne var 18 ansatt ved Eidanger Salpeterfabrikker og ingen av dem hadde søkt ly i tilfluktsrommene, sier Rafn. Når minnetavlen ved Hydro Porsgrunn inneholder 20 navn er det fordi den omfatter to som var utlån fra Lettmallbedriften. Lettmall hadde bygget ett stort tilfluktsrom av murstein som lå over bakken. Her ble 20 personer drept. I

utlendinger, deriblant fire danske, to franske og seks tyske monterer, en norskfødt SS-mann og en liten pike som ble rammet av splinter da en bombe falt i Knardalstrand. - Det hører også med i bildet at både Knardalstrand, Roligheten og Herøya hadde luftvern batterier og flyangrepet ble besvart med kanonild. Ett av flyene fikk motorskade, men ingen falt. Drivstofftankene rakk bare akkurat såvidt til en Norgestur, men samtlige klarte å humpe seg hjem, forteller Rafn.

Hydro kunne starte opp igjen salpeterproduksjonen allerede 15. november samme år, men tyskerne gav opp sine lettmallplaner. Sann sett var

- ROPTE PÅ VÅRHERRE

De som hadde gått i tilfluktsrommene ved Eidanger Salpeterfabrikker under bombeangrepet klarte seg. Underlig nok fantes det også personer ute på fabrikkområdet som slapp fra den dramatiske hendelsen med livet i behold. Harry Chr. Endresen (67) var en av dem.

Han jobbet som ryddegutt i brakkene hos Ing. Selmer A/S da bombene falt over fabrikkområdet, og falt ned i et bombekrater da han forsøkte å løpe bort fra området.

- Vi var to som la oss under en jernplate i kjelleren under elektrikerwerkstedet. Men det sto en svart karbidtank i bygningen, og da en bombe fikk hele bygningen til å riste turde vi ikke være der lenger. Vi løp og løp og plutselig ramlet vi ned i et stort hull. Det viste seg å være et bombekrater, og tre personer til - deriblant en tysker - hoppet ned, slik at vi ble fem. Her lå vi og så prosjektilene eksplodere i luften. En svart jerntank på ca. 200 kbm ble suget avgårde og suste over hodene på oss, sier Endresen til Varden.

- En redselsfull opplevelse? - Skrikene fra de sårede var det verste. Alle ropte på Vårherre, og jeg skal ikke nekte for at jeg gjorde det selv. Vi trodde aldri vi skulle komme levende fra

FOTO: JOAKIM JANØY

BOMBEKRATER: - Vi var fem personer som ramlet ned i et bombekrater, forteller Harry Chr. Endresen (67). Han jobbet som ryddegutt i brakkene til Selmer på Herøya da bombeangrepet fant sted.

- Hvorfor gikk ikke alle i tilfluktsrommene? - Det hadde gått en rekke flyalarmer tidligere, uten at noe skjedde. Mange ganger gikk folk på taket for å se seg da sirenene ulte. Vi tok ikke faren alvorlig nok. - Hva gjorde du da bombing var over? - Krateret lå omtrent der parkeringsplassen er idag. Jeg løp bort for å se etter sykkelene mine og den var like hel. Hele Roligheten var som et krater og det gikk ikke an å sykle. Men jeg treddes sykkel på skulderen, løp til Kultangen og derfra syklet jeg til Liane før jeg våget å stanse. Først da merket jeg at hele det ene beinet mitt var blodig etter et kutt jeg hadde fått